

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

ارزیابی راهکارهای موثر بر ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین کلانشهر مشهد

اکبرحیدری، حانیه لقایا

۱- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد

۲- دانشجوی کارشناسی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

حل مشکل توسعه مشوش مناطق حاشیه‌نشین شهری، برنامه‌ریزان را به سمت اتخاذ راهکارهای جدیدی سوق داده است، که در آن برای جلوگیری از گسترش مناطق زاغه‌نشینی یا آلونک‌نشینی در فضای کالبدی شهر تاکید بسیار می‌شود و موجب پویایی و رونق محیط شهری می‌گردد. از این رو هدف تحقیق حاضر ارزیابی راهکارهای موثر بر ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین کلانشهر مشهد است. توجه به نیازهای این افراد با توجه به شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی غیره می‌تواند زمینه ساز حضور بیشتر و موثرتر در فضاهای شهری گردد.

و از نظر روش شناسی از نوع توصیفی- تحلیلی، پیمایشی است بر اساس هدف از نوع کاربردی می‌باشد. و جامعه آماری این پژوهش ۳۰ نفر از بین شهروندان، گروه نخبگان صورت گرفته است و برای برآورد حجم نمونه از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده کوکران و آزمون تی تک نمونه‌ای با سطح اطمینان ۹۵ درصد و احتمال خطای ۰/۵ درصد استفاده شده است روش گردآوری داده‌ها برای پاسخگویی از روش‌های اسنادی، کتابخانه‌ای، میدانی و ابراز مشاهده و پرسشنامه استفاده گردید و سپس با استفاده از فرمول ویژه آلفا کرونباخ در نرم افزار اس پی اس اس، پایایی بخش‌های مختلف پرسش‌نامه تحقیق ۰/۳۸۶ بدست آمد.

نتایج آزمون نشان دهنده میانگین به دست آمده ۲/۶۵ درصد است که نشان دهنده عدم وجود تفاوت معناداری بین میانگین ابعاد پژوهش می‌باشد. به منظور مشخص شدن میانگین‌های هر یک از مولفه‌های تحقیق به تفکیک ابعاد و شاخص‌های تحقیق بر طبق طیف پنج گزینه‌ای لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) محاسبه شده است همانطور که از نتایج به دست آمده نشان داد، بیش‌ترین میانگین به دست آمده در بعد پیامدهای اجتماعی افراد مناطق حاشیه‌نشین است که با مقدار ۳/۷۳ درصد و کم‌ترین مقدار آن ۲/۰۳ است که مرتبط به اقدامات شهروندان برای مدیریت فضای شهری خواهد بود هم‌چنین میزان معناداری در پارامترهای پژوهش کمتر از سطح معناداری ۰/۰۰۵ می‌باشد که نشان از عدم وجود تفاوت معناداری بین پارامترهای تحقیق دارد و دارای ضریب انحراف معیار یک نواخت است.

کلمات کلیدی: مناطق حاشیه‌نشین، راهکارهای موثر، ارتقاء کیفیت

۱- مقدمه

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

براساس مطالعات بدست آمده توسعه‌ی شهرنشینی از مهم‌ترین تحولات ایران در نیم قرن اخیر بوده است که با کاهش ۳۹ درصدی از سهم جمعیت روستایی از جمعیت کشور طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰ افزایش شهرنشینی از ۳۱/۴ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۷۰ درصد در سال ۱۳۹۰ (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۲).

علاوه بر ناهنجاری‌های اجتماعی، فرهنگی نابسامانی‌های کالبدی، زیست‌محیطی نارسایی‌هایی را در توزیع خدمات اقتصادی جهت توسعه مناطق حاشیه‌نشین در کلان‌شهرهای کشور به وجود آورده است (حیدری نوشهری، ۱۳۹۰: ۳۱). مناطق حاشیه‌نشین دارای ویژگی‌هایی مانند: پایین بودن سطح سواد، نبود مالکیت زمین و دارای سهم زیادی از مهاجران روستایی است (داداش پور و علیزاده، ۱۳۹۰: ۳۶).

ویژگی‌های کالبدی، زیست‌محیطی از قبیل توسعه‌ی بدون برنامه‌ریزی، مکان‌گزینی اغلب این سکونتگاه‌ها که در لبه‌ی شهری و بر روی اراضی با شیب تند و ناهموار (احمدیان، ۱۳۸۲: ۲۷۷) و بی‌اعتمادی به تصمیمات مدیران شهری و نارضایتی از عملکردهای شهرداری (شریفی‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۳۰) از مهم‌ترین چالش‌های مدیریت شهری خواهد بود که نیازمند مدیریت نوین و جامع در ارتباط با معضلات پیچیده‌ی زندگی حاشیه‌نشین است.

معضل حاشیه‌نشین یا سکونتگاه‌های غیررسمی بخش‌های زیادی را در سطح جهان به‌ویژه در کلان‌شهرهای آسیا، آفریقا، آمریکای جنوبی گریبان‌گیر مدیریت شهری می‌باشند و در زندگی حاشیه‌نشینان براساس کنش‌های متقابل افراد با یکدیگر فرهنگ خاصی را به وجود می‌آورند که با فرهنگ حاکم بر جامعه متفاوت است و بیشتر افراد ساکن در حاشیه‌نشین دارای احساس عدم تعلق و بیگانگی با فضای شهری را در خود احساس می‌کنند و عدم مشارکت، احساس تبعیض و نداشتن حقوق شهروندی از ویژگی‌های عمده شخصیتی حاشیه‌نشینان است حاشیه‌نشینان این احساس را دارد که شهر خانه او نیست و در تضادی میان عینیت و ذهنیت به سر می‌برد (نقد، ۱۳۸۵: ۳۲۱).

اصطلاح حاشیه‌نشین مخصوص کشورهای درحال توسعه است. به دلیل تحولات اجتماعی و اقتصادی محله‌های فقیرنشین را به‌وجود آورده‌اند (احمدیان، ۱۳۸۲) این محله‌ها به لحاظ مکانی در مناطق مرکزی و شهرهای بزرگ قرار می‌گیرند. یعنی در سال‌های پس از انقلاب صنعتی به دلیل استقرار کارگاه تولیدی و کارخانه‌جات به صورت سکونتگاه افراد کم‌درآمد و کارگران تبدیل شده‌اند و نظریه‌هایی به همین عنوان ارائه شده است مانند چارلز آبرامز که حاشیه‌نشین را به عنوان فرایند تصرف در نواحی شهری به قصد تهیه مسکن قلمداد کرده است و در معنای عام حاشیه‌نشین را شامل همه افرادی تلقی می‌کند که دارای محدودیت اقتصادی در فضای شهری هستند که نمی‌توانند جذب اقتصاد شهری شوند. و یا از مفهوم زاغه‌نشین تعبیری بدین شرح ارائه می‌دهد: ساختمان یا بخشی از شهر که در آن ویرانی وجود دارد یا به دنبال ارائه راه‌حلی جهت ارتقاء کیفیت خدمات شهری است که جزء شاخص‌های مهم به شمار می‌رود. (هولت^۱، ۲۰۰۵: ۲).

و همچنین دارای تراکم زیاد جمعیتی در واحدهای مسکونی، فقدان آسایش لازم و خطرات طبیعی دیده می‌شود. و یا براساس نگرش اجتماعی افرادی که ساکن مناطق حاشیه‌نشین هستند از نظر ساخت قدرت و سیاست عمومی جدا از جامعه در نظر گرفته می‌شوند که دارای موقعیت اجتماعی ضعیفی هستند و در طبقات پایین اجتماعی قرار دارند. اما امروزه هر شهر جهان اولی در دل خود یک شهر جهان سوم دارد که با مشکلاتی همچون آلودگی محیط‌زیست و ازدحام جمعیت، گرسنگی، بیماری و مرگ و میر گریبان‌گیر خواهد بود. درحال حاضر مدیران شهری به دنبال ارائه راهکارهایی جهت ارتقاء کیفیت این مناطق هستند که سرمایه‌گذاری عظیمی را به رفاه مادی و اجتماعی اختصاص داده‌اند (شیت^۲، ۲۰۰۳: ۴۰۳).

در حال حاضر شهر مشهد در مسیر شهرنشینی قرار دارد که بخش زیادی از افراد در مرکزیت استان سکونت یافته‌اند و پدیده حاشیه‌نشین را به‌صورت خزنده‌ای می‌دانند که درحال بلعیدن است و در اندیشه سازماندهی وضعیت حاشیه‌نشین برنامه ریزی منطقی انجام می‌دهند تا حاشیه‌نشین به تدریج به مرکز شهری تبدیل شود که ساکنان آن راهکارهایی را برای ارتقاء

1- holt
2- Schmit

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

کیفیت مسائل و مشکلات ارائه می‌دهند. و براساس این دیدگاه از نسخه‌های مشابه یا بدون برنامه‌ریزی جلوگیری می‌کند که سطح توقعات و آرزوها و خواسته‌های هر کدام از این افراد ساکن را شناسایی می‌کند. پرویز پیران در تحقیقی تحت عنوان «آلونک نشینی در کلان‌شهرها» بطور کلی در خصوص ایجاد پدیده‌های حاشیه‌نشینی علل‌های گوناگونی ذکر می‌کند از جمله:

- ۱- سطح درآمد پایین خانواده‌ها و بالا بودن بهاء زمین و هزینه‌های ساخت سازه‌های قانونی‌گران
 - ۲- مهاجرت افراد روستا و شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ و نیز مهاجرت افراد از داخل شهر به حواشی از عوامل حاشیه نشینی می‌باشد.
 - ۳- در شکل‌گیری مناطق حاشیه نشین، نقش و تاثیر خط مشی‌های دستگاه‌های مسئول دولتی و عمومی را نباید نادیده گرفت.
 - ۴- دافعه مبدا (مثل بی چیز بودن، نداشتن زمین) باعث گریز افراد از زادگاه خود می‌شود که منجر به سرار بردن آنها به سمت شهرها شده و سپس هزینه‌های بالا زندگی منجر به پدید آمدن کانون‌های حاشیه‌نشینی می‌گردد.
- حاشیه‌نشینی می‌تواند مسائلی برای نظام‌شهری ایجاد کند. از سوی دیگر حاشیه ماندن برای افراد ساکن در این منطقه مشکلاتی را به دنبال دارد:

از جمله بیکاری، مشکل مالی، نداشتن خانه و مسکن مناسب، اعتیاد و... همچنین در بیان مسائل و مشکلات مناطق حاشیه نشین تراکم جمعیتی، بافت روستایی، چند قومی بودن آنان می‌توان اشاره کرد (نقدی، ۱۳۸۵: ۱۶). و همچنین در بررسی چالش‌های حاشیه‌نشینان که از وضعیت خوبی برخوردار نیستند و بار تکفل زیادی به دوش دارند. اولویت‌بندی‌های مرتبط با حاشیه‌نشینان از مهم‌ترین چالش‌ها به شمار می‌رود که نتایج تحلیلی چالش‌های آنان به اجتماعی فرهنگی، زیستی، اقتصادی و آموزشی، رفاهی، بهداشتی تقسیم می‌گردد (محمدی و همکاران، ۱۳۸۷).

معضل حاشیه‌نشینی و رشد زاغه‌ها؛ مسائل زیست‌محیطی و عدم بازگشت آنان را در پی خواهد داشت و مشکلات ترافیکی آمد و شد، گسترش آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی، روانی، شخصیتی، مشکل توزیع عادلانه‌تر امکانات و خدمات شهری مورد نیاز شهروندان و انواع نارضایتی‌های جمعی و ظهور احساس عدم تعلق و بیگانگی با شهر یکی از دستاوردهای حاشیه‌نشینی است (نقدی، ۱۳۸۲: ۲).

اما بخش حاشیه‌نشینی عمده در شهر مشهد چه در داخل شهر و یا اطراف آن بر کالبد شهر تاثیرگذار خواهد بود. این تاثیرات شامل تشدید جدا شدن محیط‌های فضایی شهری و جلوگیری از رشد محلات مرفه یا متوسط در این مناطق غیرممکن است (اعتماد، ۱۳۸۳).

و در بررسی‌های به عمل آمده در پژوهشی در شهر مشهد بسیاری از مهاجران روستایی که به شهرها آمده‌اند از زندگی و شهر خود رضایت بالایی ندارند و احساس تعلق شهروندی کمی برخوردار هستند اما بهبود زیرساخت‌های فیزیکی شهرها و محلات از عوامل مهم برنامه‌ریزی شهری به حساب می‌آید (ربانی و همکاران، ۱۳۸۷).

در راستای مطالب بیان شده مشکلات حاشیه‌نشینی در شهر مشهد که مورد بررسی قرار گرفت و عمدتاً بر واقعیات و مشاهدات مناطق شهری راهکارهایی جهت جلوگیری رشد مناطق حاشیه نشین ارائه خواهد شد از جمله: ریشه‌یابی مشکلات اجتماعی و برنامه‌ریزی برای برطرف کردن موانع و عوامل پیدایش و گسترش این پندار و به جای بررسی معلول‌ها باید به علت‌های پدیده‌های حاشیه نشینی توجه کرد. یا براساس برنامه‌ریزی‌های جامع و علمی می‌توان جهت برطرف کردن این پدیده‌ها استفاده نمود به شرط اینکه شناخت و برنامه‌ریزی علمی جایگزین برنامه‌های انکاری و رفع ظاهری پدیده‌ها گردد و در زمینه‌های اقتصادی اجتماعی، فرهنگی راهکارهایی را جهت توسعه‌ی برابر در میان مناطق حاشیه‌نشین و مرفه باید ارائه نمود. لذا اهداف عمده به شرح زیر است:

- ۱- رسمیت بخشیدن به مالکیت حاشیه‌نشینان
- ۲- نظم دادن و بهبود بافت و سیمای فضاهای حاشیه‌نشینی

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

۳- ایجاد زمینه‌های انگیزشی (روحی و روانی) و بهداشتی

۴- کیفیت آموزش و فرهنگ در جوامع حاشیه‌نشین

۵- وجود خرده فرهنگ‌های خاص مناطق حاشیه‌نشین

اما به‌طور کلی پیش‌بینی می‌شود تا ۳۰ سال آینده تعداد حاشیه‌نشینان به دو میلیارد نفر برسد. و لذا به منظور ارزیابی مناطق حاشیه‌نشین شهر مشهد که از اهمیت انکار ناپذیری برخوردار است ضرورتی که تحقق آن باعث کاهش و بسیاری از مشکلاتی همچون در زمینه اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی شهر مشهد می‌شود که آنها را تسهیل می‌بخشد لذا این پژوهش سعی در ارزیابی راهکارهای موثر بر ارتقاء مناطق حاشیه‌نشین شهر مشهد دارد.

۱-۲- اهداف پژوهش:

در راستای مطالب بیان شده در پژوهش حاضر اهداف انجام طرح به صورت زیر خواهد بود:

هدف اصلی: ارزیابی راهکارهای موثر بر ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین شهر مشهد.

۱-۳- سوالات پژوهش:

۱- به کارگیری چه راهکارهای می‌تواند بر ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین شهر مشهد، در مواقع بحران موثر باشد؟

۲- آیا ضعف نظام برنامه‌ریزی و مدیریت شهری در گسترش حاشیه‌نشین در کلان‌شهر مشهد تاثیرگذار است؟

۳- براساس مطالعاتی بر ارزیابی ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین شهر مشهد چه راهکارهایی جهت توسعه شهری در چشم انداز فضای شهری وجود دارد؟

۱-۴- فرضیات پژوهش:

۱- به کارگیری راهکارهای در مواقع بحران در مناطق حاشیه‌نشین شهر مشهد، می‌تواند بر ارتقاء آن موثر باشد.

۲- ضعف نظام برنامه‌ریزی و مدیریت شهری در گسترش حاشیه‌نشین در کلان‌شهر مشهد تاثیرگذار است.

۳- طبق بررسی‌ها موجود، به منظور توسعه چشم‌انداز فضای شهری الگوهایی را برای ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین شهر مشهد ارائه می‌دهد.

۲- ادبیات پژوهش

۲-۱- مبانی نظری

حاشیه‌نشین: در زبان فارسی برای واژه مانند حاشیه‌نشین تعاریفی مانند زاغه‌نشین، حلبی‌آباد، آلونک‌نشین و در مواردی به تازگی واژه‌ها نظیر: کانون‌های جمعیتی بی‌ضابطه، یا سکونتگاه‌های نامتعارف رواج بیشتری پیدا کرده است (شیخی، ۱۳۹۰: ۲۰۰) و (گیلرمو^۱، ۲۰۱۱: ۲۷۱) حاشیه‌نشین از نظر حق مالکیت، شرایط زندگی، تراکم، ترکیب خانواده و پیشرفت، میزان تغییرات از شرایط متنوعی این مناطق بدون برنامه‌ریزی به وجود آمده‌اند و حتی موقعیت مکانی آنها در نقشه‌ها مشخص نیست. طبق تعریف برنامه اسکان سازمان ملل حاشیه‌نشین شامل کمبود موارد چهارگانه زیر است:

۱- دوام مسکن: ساختار بادوام در مکانی بی خطر

۲- مساحت کافی مسکن: بیش از ۲ نفر در یک اتاق زندگی نکنند.

۳- دسترسی به آب سالم: دسترسی به آب سالم برای خانوارها با قیمت مناسب صورت بگیرد که این دسترسی نیازمند تلاش زیاد است.

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

۴- بهداشت مناسب: سیستم دفع فاضلاب مناسب، سرویس بهداشتی اختصاصی با سرویس بهداشتی عمومی مشترک با تعداد مناسب افراد که با هم از این سرویس‌ها استفاده کنند.

دیدگاه‌های مختلفی در مورد حاشیه‌نشینی ارایه شده است که حاشیه‌ها و سکونتگاه‌های غیررسمی پاشنه آشیل مدیریت شهری به‌ویژه در کلان‌شهری تلقی می‌گردد که معضلات خاص خود را به دنبال دارد (نقدی، ۱۳۹۲: ۳۵).

در همین راستا دیدگاه‌های لیبرال معتقدند که این مکان‌ها باید به حال خود رها شوند تا دست‌های نامرئی برای آنها چاره‌ای پیدا کند (سلطانی، ۱۳۸۲: ۴۰) این دیدگاه ریشه‌یابی و شکل‌گیری این سکونتگاه نمی‌پردازد (شکویی، ۱۳۸۳: ۲۴۸) و پدیده حاشیه‌نشینی جزء الزامات جامعه صنعتی می‌داند (سلطانی، ۱۳۸۲: ۴۲) و بطور حاشیه‌نشینی از دیدگاه لیبرال و از تبعات جهانی موجود ناشی می‌گردد (پیران، ۱۳۷۳: ۹۷) و طرفداران آن تا ابتدای دهه ۱۹۷۰ معتقد بودند که حاشیه‌نشینی پدیده‌ای اثرگذار است که با توسعه اقتصادی برطرف می‌گردد (بخش سکونتگاه غیر رسمی سازمان ملل متحد، ۲۰۰۳: ۱۲۹) دیدگاه رادیکال نوع دیگری بود که تلاش نمود تا ادغام کند اقتصاد جهان سوم را و سرمایه‌گذاری‌های در مرکز و حاشیه انجام دهد تا حداقل بتواند به سطحی از توسعه و برابری عدالت اجتماعی در مناطق حاشیه‌نشینی دست یابد (صرافی دوست، ۱۳۸۸: ۶۶).

در اواخر دهه ۱۹۸۰ راهکارهایی برای ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین که تاکید داشت بر انسان و فعالیت‌های او مطرح شد که راهکارهای آنان انقلاب بزرگی را در مطالعات حاشیه‌نشینی پدید آورد که مرتبط با پارادایم‌های مطالعات شهری بود (کریتمن^۱، ۱۹۹۷: ۳۲۱) و وجود راهکارهای موثر می‌تواند باعث ارتقاء و سازماندهی مناطق حاشیه‌نشین و بهبود شرایط زندگی جوامع فقیر شود و به مردم این فرصت را می‌دهد که محل زندگی خودشان را با توجه به نیازهایشان بهبود بخشند (قره‌خلو، ۱۳۸۶: ۱۱۷).

بدین ترتیب راهکارهای برای ارتقاء کالبدی و زیستی محیطی توجه خاصی را به سکونتگاه‌های انسانی دارد. و با تاکید بر رفع ناتوانی‌ها و کم توانایی‌ها در ابعاد ذهنی و جسمی به دنبال بسط توانایی‌های فقرا برای مشارکت، مذاکره، کنترل و مسولیت پذیری نهادهای است که بر زندگی‌شان تاثیر می‌گذارد (نارایان، ۲۰۰۴: ۱۴).

ارزیابی راهکارهای موثر مرتبط با موضوعات حاشیه‌نشینی بیان گردید دیدگاه‌های خاص و ایدئولوژی‌های مشخصی است که شهروندان به آن تاکید دارند و استفاده از رویکرد سیستمی مرتبط با کالبدی، زیست‌محیطی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و مدیریت شهری در برقراری عدالت اجتماعی، تاکید مشارکت افراد ساکن محلات در تصمیم‌گیری‌های محله و تدوین سیاست‌های مبتنی بر کاهش نابرابری و دسترسی به خدمات شهری، اتخاذ رویکرد انسان‌گرایانه در حل مشکلات محلات حاشیه‌نشین باعث شده که واکنشی علیه پارادایم‌ها مرتبط با مطالعات حاشیه‌نشینی ایجاد می‌کند (رفیعی، ۱۳۸۸: ۱۷).

۲-۳- پیشینه پژوهش:

پیرامون موضوع مورد مطالعه در سطح داخل یا خارج کشور تحقیقات زیادی انجام شده است و عمده‌ترین پژوهش‌های صورت گرفته در این حوزه بر ابعاد کلان‌شهر تاکید داشته است به نحوی که راهکارهای موثر بر ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین ارایه شده است و در یک طبقه‌بندی کلی ابتدا، به تعدادی از مهم‌ترین پژوهش‌های صورت گرفته در خارج از کشور و سپس در چارچوب جدول شماری داخلی انجام شده در این حوزه آورده شده است. و از لحاظ تاریخی، برای اندازه‌گیری کیفیت زندگی از شاخص‌های اجتماعی مورد استفاده قرار داده است (بایرن^۲، ۱۹۷۴: ۲۷).

1- Kritzman
1- Biderman

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

اهمیت به کیفیت زندگی در جغرافیا توسط جغرافیدانانی نظیر «اسمیت» و «هاروی» مطرح شد و طی سال‌های اخیر اهمیت زیادی کسب کرده‌اند. و در سال‌های اخیر مطالعات زیادی به منظور کیفیت زندگی، رفاه و عدالت اجتماعی در فضای شهری صحبت کرده است (اسمیت^۱، ۱۳۸۶: ۱۶۰).

آلنگین و همکاران^۲ (۲۰۰۱) در پژوهشی با عنوان رویکردهای چند جانبه درباره‌ی کیفیت زندگی شهری این مفهوم را در شهر استانبول مورد پژوهش قرار داد هدف وی از این پژوهش مشخص نمودن الویت و راهکارهای موثر بر نیازهای شهروندان را انتظارات مورد نیاز آنان مدنظر بوده است که نتیجه پدید آمده بر جنبه‌های مختلف کیفیت زندگی شهری را استانبول جهت تمرکز سیاست‌ها و برنامه‌ریزی مدیران شهرسازی متمرکز خواهد بود.

مک کریا و همکاران^۳ (۲۰۰۶) در پژوهشی با عنوان ارزیابی نقاط قوت در ارتباط با شاخص‌های ذهنی و عینی در کیفیت زندگی شهری رویکرد نوآوری در مورد چگونگی سنجش و کیفیت زندگی شهری به منظور اتصال شاخص‌های عینی و ذهنی نموده‌اند. هدف اصلی در این پژوهش ایجاد رویکردهای جدیدی در سنجش کیفیت زندگی شهری است و مهم‌ترین نتایج کار به این صورت است: رابطه ضعیفی میان شاخص‌های عینی و ذهنی وجود دارد و نمی‌توان ناتوان بودن مدیران شهری و برنامه ریزی آنان را دلیلی بر سنجش کیفیت زندگی شهری قلمداد کرد بلکه پذیرش طرح‌ها و پروژه‌ها از سوی مردم با توجه به الویت و سلیقه‌ی شخصی شهروندان می‌تواند این موضوع را مورد بررسی قرار دهد اما می‌بایست به ارتباط بین دو دسته شاخص و تاثیرگذاری بر کیفیت زندگی شهروندان بطور مداوم مورد تحلیل قرار بگیرد و تاکید ویژه‌ای بر مشارکت شهروندان در فضای شهری مورد ارزیابی قرار گیرد.

اوانز و هوکسلی^۴ (۲۰۱۲) در این پژوهش با هدف ارزیابی کیفیت زندگی شهری به این نتیجه رسیده بودند که شرایط زندگی حاشیه‌نشینی می‌تواند بر کیفیت زندگی شهری و فضا را تحت تاثیر قرار دهد و به همین منظور پارامترهای مانند سیمای مطلوب و آموزش و از بین بردن خرده فرهنگ‌های مربوط به حاشیه‌نشینی و ایجاد تسهیلات بهتر جهت ارتقاء مناطق حاشیه نشین از الویت‌های مهم برنامه‌ریزان شهری تلقی نمودند.

مانوئل کاستنلر^۵ در کتاب مساله شهری در سال ۱۹۷۷ درباره‌ی گروه حاشیه‌نشینان در کشورهای درحال توسعه می‌گوید شهرنشینی با ضریب آهنگ شتاب‌زده‌ای درحال گسترش است در حالی که امکاناتی نظیر اشتغال برای جمعیت تازه و مهاجران موجود نیست و نبود تسهیلات لازم برای خدمات زیر بنایی و اجتماعی و فیزیکی موجب به وجود آمدن زاغه‌ها و آلودگی‌ها شده است که از راه مهاجران تهی‌دست و به شیوه خودساز به وجود می‌آید که در چشم‌انداز فضای شهری اثرگذار خواهند بود و در نهایت هدف وی از انجام این پژوهش از بین بردن نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و توزیع ناهمگون عدالت و ایجاد کارایی بهتر در مناطق حاشیه‌نشین کلان‌شهرها تاکید دارد.

مارشال کلینارد^۶ (۲۰۰۱) در مقاله‌ای تحت عنوان از بین بردن خرده فرهنگ‌های اجتماعی حاشیه‌نشینان ارزش‌ها و هنجارهای مرتبط با زندگی حاشیه‌نشینی در کلان‌شهرهای بزرگ را مورد بررسی قرار داد که وی به این نتیجه دست یافت که حاشیه نشین کسی است که دارای خرده فرهنگی یا با مجموعه‌ای از ارزش‌ها و هنجارها است که در محله‌هایی با بهداشت کم و فضایی که در آن نشانه از انحرافات اجتماعی و ویژگی‌های دیگر دارد همراه است به همین دلیل از بین تمامی این عوامل و ایجاد راهکارهای موثر جهت ارتقاء این محله‌ها را جدی و دارای اهمیت تلقی نمود.

- 1- Smith
- 2- Alangin et al
- 3- Mccrea et al
- 4- Evans and huxley
- 5- Anuel castler
- 6- Marshall kleinard

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

مارشال کلینارد و به طور غیرمستقیم و جورج تولی^۱ (۱۹۸۹) پلینوکس، ایده باغشهر اشاره کرده‌اند. این مطالعات در ابعاد مربوط به جمعیت نامتوازن کشورهای در حال توسعه در نیمه دوم قرن بیستم در سطح جهانی، منطقه ای، ملی ادامه پیدا کرد. که نتیجه به دست آمده، باعث تدوین استراتژی‌ها و راهکارهای مختلفی را شامل می‌شود که از مهم‌ترین آنها می‌توان به رویکرد شهرهای کوچک توسط پراکاش ماتور (۱۹۸۲) اشاره نمود. آن‌گونه مطرح شد در ادامه تعدادی مقاله داخلی در جدول شماره (۱) ارایه شده است.

جدول شماره (۱)

محقق	سال	محتوای پژوهش
زنگی آبادی و مبارکی	۱۳۹۱	در پژوهشی با روش پیمایشی، کتابخانه ای تحت عنوان: ارزیابی راهکارهای موثر بر شکل‌گیری حاشیه‌نشینی شهر تبریز به این نتیجه رسیده بودند که دلایلی همچون بیکاری، درآمد کم، پایین بودن اجاره بهاء مسکن و مهاجرت گسترده از محیط‌های کوچک استان ناشی می‌گردد. و عوامل اقتصادی شهر تبریز و دافع‌های اقتصادی شهرها و روستاهای اطراف، باعث بروز این امر شده است و اثرات نامطلوبی بر اجتماع و فرهنگ، آلودگی زیست‌محیطی شده است در این تحقیق تلاش شده که ارزیابی راهکارهای موثر بر حاشیه‌نشینی ارومیه با استفاده از مدل کوکران و مشاهدات میدانی و بررسی اسنادی و کتابخانه ای استفاده شود. و در نهایت با ارایه راهکارهایی جهت رهایی این مشکلات فائق آیند.
پیران	۱۳۸۱	با عناوینی: آلودگی ناشی در تهران و تسلط شهری و شهروندمداری اسکان غیررسمی در کلان‌شهرها معتقد است فقرا از نظر اقتصادی حاشیه‌ای نیستند بلکه مورد بهره‌کشی واقع شدند و از نظر اجتماعی طرد شده‌اند و از نظر فرهنگی حاشیه‌ای لکه‌دار نیست بلکه ناشی از تدابیر نادرست سیاسی و برنامه‌ریزی مدیران شهری ناشی می‌گردد و در نهایت پیرموان حاشیه‌نشینی را از مهم‌ترین مسایل برنامه‌ریزی جهان سوم می‌داند که ناشی از وابستگی به سرمایه‌داری جهانی و مهاجرت بی‌رویه و رشد غیرمنطقی شهر است.
نقدی	۱۳۸۵	در پژوهشی تحت عنوان حاشیه‌نشینی چالش‌های فراروی توسعه پایدار شهری به علل، مکانیسم و پیامدهای موثر ارتقاء عمده کیفیت مناطق حاشیه‌نشین شهر همدان پرداخت نتایج تحقیق نشان داد که عمده‌ای اسکان‌های غیررسمی ناشی از مهاجرت و نداشتن رضایت از محله‌های زندگی خود و نداشتن احساس شهروندی برخوردار هستند، بهبود زیرساخت‌ها فیزیکی از مهم‌ترین برنامه‌ها محسوب می‌شود.
زالی و پورفتحی	۱۳۹۰	به بررسی تحلیل اقتصادی، اجتماعی، کالبدی محله‌های حاشیه‌نشین اهر با استفاده از روش میدانی و تکنیک سوات پرداخت. نتایج نشان داد که بیش از ۹۰ درصد ساکنان محلات از روستاهای اهر مهاجرت کرده‌اند و به رغم تهدیدات جدی و ضعف‌های اساسی مانند بیکاری و بهسازی محله‌ها و پایین بودن سطح سواد و امکانات بهداشتی و کم‌عرض بودن معابر فرصت‌های از قبیل تمایل شهرداری‌ها برای ساماندهی محله‌ها و وجود حس مشارکت جمعیت در بی‌افراد ساکنان جمله پیشنهادها حاضر است.
پیری وهماکاران	۱۳۹۱	به بررسی امکان‌سنجی و به کارگیری راهکارهای موثر برای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی با استفاده تکنیک سوات در گلشهر مشهد پرداخت. نتایج نشان داد که ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های که افراد ساکن غیررسمی دارند در صورت بروز این توانایی می‌تواند در بهبود شرایط اجتماعی و شرایط کالبدی محله موثر باشد این توانایی‌ها و فرصت‌ها باید برنامه‌ریزی به عنوان سرمایه‌های توسعه پایدار شهری استفاده نمایند.

۳- محدوده مورد مطالعه

استان خراسان رضوی با مرکزیت شهر مقدس مشهد در منتهی‌الیه شمال شرق کشور قرار دارد که براساس تغییرات انجام شده در تقسیمات کشوری بین سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶ یک پنجم آن براساس شهر طبس جدا و به استان یزد پیوسته است. و در سال‌های بعد خراسان رضوی، شمالی و جنوبی تقسیم گردیده است (سازمان راه و شهرسازی استان خراسان رضوی، ۱۳۹۶: ۳۶) خراسان رضوی دارای وسعتی حدود ۱۱۶۴۹۳ کیلومتر مربع ۷/۷۴ درصد از کل مساحت کشور را به خود اختصاص داده و به

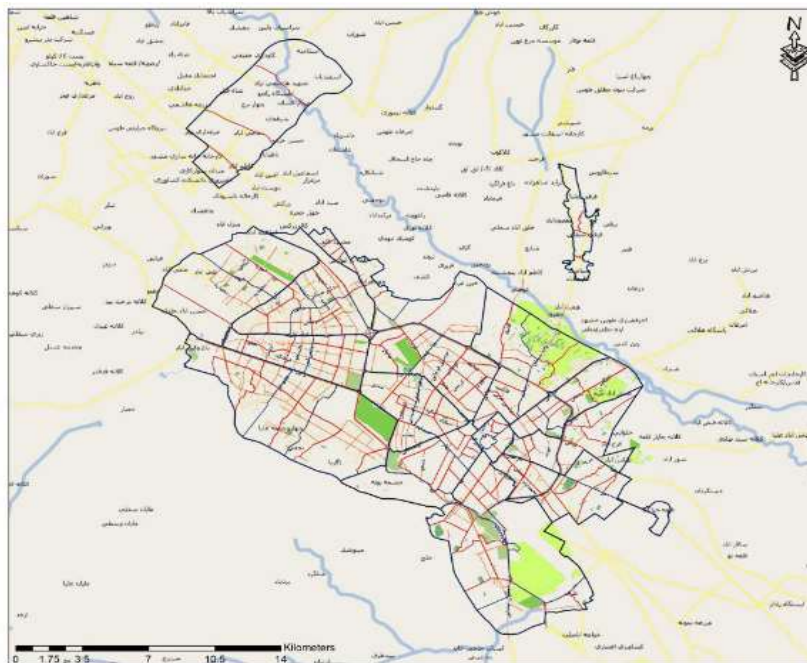
1- George Tully

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

لحاظ جغرافیایی این استان بین طول شرقی ۵۶ درجه و ۱۹ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۱۶ دقیقه و عرض شمالی ۳۳ درجه و ۵۲ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۴۲ دقیقه قرار دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

براساس شکل شماره (۱) مطالعات انجام شده برای معرفی محلات حاشیه‌نشین شهر مشهد ۸ پهنه‌ی عمده، به عنوان محلات حاشیه‌نشین مشخص شده است شامل: التیمور، قلعه‌ساختمان، خواجه ربیع، دروی، جاده قدیم قوچان، سیدی، سپس آباد میباشد. (مهندسیین مشاور پژوهش معماری، ۱۳۸۷:۱۶۷) که این پهنه‌ها شامل ۴۲ محله است که براساس آمار سال ۱۳۸۵ بالغ بر ۸۰۴ هزار نفر می‌باشد.

شکل شماره (۱): موقعیت محلات شهر مشهد

در مجموع محلات حاشیه‌نشین شهر مشهد براساس آمار سال ۱۳۸۵، ۳۳ درصد جمعیت و ۲۲ درصد از وسعت شهر را شامل می‌شود هم‌چنین تراکم جمعیت در محلات حاشیه‌نشین ۱۲۷ نفر در هکتار است.

۴- روش شناسی:

روش تحقیق به کار گرفته شده به لحاظ ماهیت تحلیلی و از نظر هدف کاربردی می‌باشد. از این رو با توجه به ماهیت هدف گذاری و ابزارهای تحقیق در این پژوهش از روش توصیفی و تحلیلی بوده است. در ادامه جهت تبیین مبانی نظری تحقیق از مطالعات کتابخانه‌ای- اسنادی استفاده شده و با بیان توصیفی از ویژگی‌های تحقیق و چگونگی انجام آن، به تعریف مفاهیم به کار برده شده در چارچوب اصل ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین کلان‌شهر مشهد پرداخته شد. و لذا ابتدا از طریق مطالعه (کتاب، اسناد، پایان‌نامه و...) به جمع‌آوری نظریه‌ها و تئوری‌ها پرداخته‌ایم و در مرحله بعد با استفاده از مشاهدات میدانی اقدام به تکمیل پرسشنامه تکمیل گردید و به صورت هم‌زمان شرایط تکمیلی کار فراهم شد. و در نهایت داده‌های تکمیلی در اختیار نخبگان قرار گرفت و نخبگان آنان را پایش نمودند و متغیرهای نهایی به دست آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. هم‌چنین به منظور بررسی پایایی ابزار جمع‌آوری اطلاعات از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است که نتایج نشان می‌دهد میزان آلفای به دست آمده با ۰/۳۸۶ است که در بهترین وضعیت ممکن قرار دارد.

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

جامعه آماری پژوهش حاضر از افرادی که در پیرامون حوزه حاشیه‌نشینی در کلانشهر مشهد تهیه شده است و نشان دهنده این است که پژوهش مورد مطالعه از دانش، تجربه و تخصص علمی و اجرایی کافی برخوردار بوده است. فرمول کوکران به این صورت است:

$$n = \frac{\frac{z^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left[\frac{z^2 pq}{d^2} - 1 \right]}$$

n : حجم نمونه آماری

N : حجم جامعه آماری

D : اشتباه مجاز (معمولا را برابر ۰/۰۵ در نظر می‌گیرند)

Z : مقدار متغیر نرمال با سطح اطمینان $1-a$ است در آزمون دو دامنه مقدار Z برای سطح اطمینان ۹۵ درصد برابر ۱/۹۶ و برای سطح اطمینان ۹۹ درصد برابر ۲/۵۸ است.

P : نسبت برخورداری از صفت مورد نظر (مثلا جمعیت مردان)

q ($1-p$): نسبت عدم برخورداری از صفت مورد نظر (مثلا جمعیت زنان).

برای انتخاب شهروندان از نمونه فرمول کوکران ۳۸۴ نفر بوده است که در فرمول قرار داده شد تعداد افرادی که در این موضوع صاحب تخصص هستند کم است و ما نمونه‌ای از اساتید دانشگاه، تعدادی از مدیران شهری، تعدادی از کارشناسان را انتخاب نمودیم که از روش گلوله برفی حداکثر ۳۰ نفر را برای این کار انتخاب نمودیم. و در جلسه با نخبگان و تحلیل نرم افزارهای به پیمایش‌های الگویی و مدلی است که در قسمت مطالعات کتابخانه‌ای ضمن تحلیل اسناد، در این حوزه مهم‌ترین متغیرها و پارامترهای اثرگذاری شناسایی شد سپس در چارچوب گروه نخبگان این موارد به بحث گذاشته شد و مهم‌ترین پارامترها طی چند مرحله گفتگو با نخبگان به دست آمد. سپس براساس آزمون تی تک نمونه‌ای مهم‌ترین پارامترها، میزان اجرایی بودن و یا عدم اجرایی بودن هرکدام در حوزه مناطق حاشیه‌نشین کلان‌شهر مشهد شناسایی شد. سپس بعد از به دست آمدن متغیرهای اولیه راهکارهای متناسب ارایه گردید

سپس در مرحله بعد آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده نمودیم و با تحلیل ضریب، اجرایی پذیری پارامترها و میزان اهمیت آنها در کل موضوع ارزش هرکدام مشخص شد. که براساس ارزش هر یک عاملی برای شناسایی محاسبه ضریب جابجایی پارامترها و در نهایت شناسایی مهم‌ترین عناصر تاثیرگذار در نظر گرفته شد که پس از نرمال کردن و استانداردسازی، متغیرهای که در وضعیت‌های مختلف شناسایی شدند و در قالب پیشنهادات راهکارهایی لازم ارایه شد و به اجرا در آمد.

۵- یافته‌های تحقیق

۵-۱- یافته‌های توصیفی

بر اساس نتایج توصیفی این پژوهش از مجموع ۳۰ نفر پاسخگویی ۵۳/۵ درصد شامل ۱۶ نفر زن بوده ۴۶/۷ درصد که شامل ۱۴ نفر مرد بوده است، بیش‌ترین تعداد پاسخگویان در گروه سنی ۵۰ تا ۳۶ سال هستند و کم‌ترین تعداد پاسخگویان در گروه سنی ۶۵ ساله به بالا قرار دارند و تحصیلات بیش‌تر پاسخگویان لیسانس است، همچنین تعداد افراد شاغل ۱۶/۷ درصد (بخش خصوصی) و ۱۶/۷ درصد (بخش دولتی)، ۲۶/۷ درصد (آزاد) و ۴۰/۰ درصد (سایر مشاغل) حجم نمونه را تشکیل می‌دهد و همچنین بیشتر افراد درآمدی بالای ۱/۵ میلیون دارند.

و از نظر وضعیت تاهل ۴۶/۷ درصد (مجرد) و ۵۳/۳ درصد (متاهل) هستند، و از نظر وضعیت تحت حمایت سازمان ۳/۳ درصد از افراد پاسخ دهنده تحت حمایت سازمان کمیته امداد قرار دارند و بیشتر افراد تحت حمایت هیچ سازمانی قرار ندارند.

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

در ادامه به منظور بررسی و تحلیل تفاوت بین میانگین‌های به دست آمده در هر کدام از ابعاد ارزیابی راهکارهای موثر بر ارتقاء مناطق حاشیه‌نشین در محدوده مورد مطالعه، از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده گردیده است.

در ادامه به منظور سنجش تفاوت میانگین‌های تحقیق در بعد ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین و محاسبه اینکه آیا بین میانگین بدست آمده تفاوت معناداری وجود دارد یا خیر از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده گردید. همان‌طور که داده‌های جدول شماره (۲) نشان می‌دهد سطح معناداری به دست آمده برای تمام گویه‌ها در سطح اطمینان ۹۵٪ درصد است کم‌تر ۰/۰۰۵ می‌باشد، که فرض تحقیق را مبنی بر وجود تفاوت معنادار بین میانگین‌های تحقیق می‌باشد. همچنین بررسی ستونهای فاصله پایین و بالا با سطح معناداری ۹۵ درصد است، وجود اعداد منفی از همبستگی شدید در بین پارامترهای پژوهش اشاره دارد که از روایی و پایایی چندانی برخوردار نیستند و لذا نتوانستند وضعیت مطلوبی را نشان دهند و اما در رده‌های بالا نشان از وضعیت مطلوب خواهد بود که داده‌های این قسمت با میانگین ۲/۶ از روایی و اطمینان برخوردار هستند و توانسته‌اند بهتر ارتباط میان آنها را بسنجند.

جدول شماره (۲): بررسی تفاوت میانگین‌ها در بعد ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین

گویه ها	آماره	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله ها از سطح اطمینان ۹۵ درصد سطح بالا	سطح پایین
اقدامات یک شهروند جهت مدیریت فضای شهری	-۱۴۳/۹۶۶	۰/۰۰	-۹۶/۲۷	-۲۷/۵۶	-۲۸/۳۶
الگوی رفتاری افراد حاشیه‌نشین در مقابل با فضای شهری	-۴۳۰/۱۱۶	۰/۰۰	-۷۳/۲۶	-۲۶/۲۶	-۲۷/۲۰
تاثیر پتانسیل‌های فرهنگی حاشیه‌نشین بر نظام فرهنگی شهر مشهد	-۷۷۶/۱۰۳	۰/۰۰	-۲۶/۸۳	-۳۰/۲۶	-۲۷/۳۶
پیامدهای اجتماعی حاشیه‌نشینان بر فضای اجتماعی	-۹۸۲/۱۱۱	۰/۰۰	-۲۶/۲۶	-۷۸/۲۵	-۲۶/۷۴
پیامدهای منفی حاشیه‌نشینان بر نظام فرهنگی و اجتماعی	-۹۸۴/۱۲۲	۰/۰۰	-۲۰/۵۰	-۲۷/۰۴	-۲۷/۹۵
ضعف مالی باعث بروز مناطق حاشیه‌نشین	-۱۰۳/۱۸۱	۰/۰۰	-۲۶/۳۳	-۲۵/۸۱	-۲۶/۸۵
وجود همسایگان مهاجر	۱۶۴/۶۵۶	۰/۰۰	-۲۷/۸۰	-۲۵/۴۵	-۲۸/۱۴
نبود امکانات و عدم استفاده از پتانسیل‌ها به عنوان عامل گسترش حاشیه‌نشین	۱۱۳/۳۱۸	۰/۰۰	-۲۶/۷۰	-۲۶/۲۱	-۲۷/۱۸
وجود بافت‌های فرسوده شهری و نداشتن برنامه منسجم	۹۱/۷۴۶۱	۰/۰۰	۲۶/۷۳	-۲۶/۱۳	-۲۷/۳۲
عدم همکاری حاشیه‌نشینان و پایین بودن سطح آگاهی آنان	-۱۳۹/۷۵۵	۰/۰۰	-۲۶/۳۶	-۲۵/۹۸	-۲۶/۷۵
بی توجهی مسئولان به ضعف ساختار بهداشتی و انواع آنها	-۹۶/۰۱۵	۰/۰۰	-۲۷/۰۳	-۲۶/۴۵	-۲۷/۶۰
عدم آشنایی مدیران و شهروندان با مقررات مرتبط با شهر شنی	-۱۴۴/۲۸۴	۰/۰۰	-۲۶/۷۳	-۲۶/۳۵	-۲۷/۱۱
عدم کنترل شهرداری‌ها و شورای شهر در کنترل با مقررات مرتبط با شهرنشینی	-۱۲۳/۸۵۹	۰/۰۰	-۲۷/۶۰	-۲۷/۱۴	-۲۸/۰۵
وجود قیمت پایین زمین در اطراف شهر	-۱۰۴/۸۷۷	۰/۰۰	-۲۶/۸۰	-۲۶/۲۷	-۲۷/۳۲
ضعف ساختار اقتصادی عامل گسترش حاشیه‌نشین	-۹۸/۴۳۹	۰/۰۰	-۲۶/۵۶	-۲۶/۰۱	-۲۷/۱۱
وجود امکانات آموزشی و رفاهی و سطح سواد برای افراد حاشیه‌نشین	-۱۲۷/۹۶۷	۰/۰۰	-۲۷/۶۶	-۲۷/۲۲	-۲۸/۱۰
بهبود شرایط مناطق حاشیه‌نشین	-۱۱۲/۰۷۸	۰/۰۰	-۲۷/۲۳	-۲۶/۷۳	-۲۷/۷۳

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

-۲۶/۵۶	-۲۷/۴۹	-۲۷/۰۳	۰/۰۰	-۱۸۸/۹۰۹	احترام به نظام‌های ارزشی فضای جامعه شهری
-۲۵/۹۲	-۲۶/۸۱	-۲۶/۸۱	۰/۰۰	-۱۲۱/۵۰۷	وجود فضای سبز و امکانات تفریحی در بالا بردن روحیه افراد مناطق حاشیه‌نشین

بیشترین میانگین به دست آمده در بعد پیامدهای اجتماعی افراد مناطق حاشیه‌نشین است که با مقدار ۳/۷۳ درصد و کم‌ترین مقدار آن ۲/۰۳ است که مرتبط به اقدامات شهروندان برای مدیریت فضای شهری خواهد بود هم‌چنین براساس نتایج به دست آمده از آزمون تی تک نمونه‌ای مشخص گردید که میزان معناداری در پارامترهای پژوهش کمتر از سطح معناداری ۰/۰۰۵ می‌باشد که نشان از عدم وجود تفاوت معناداری بین پارامترهای تحقیق دارد و دارای ضریب انحراف معیار یک نواخت است. سپس براساس آزمون تی تک نمونه‌ای مهم‌ترین پارامترها، میزان اجرایی بودن و یا عدم اجرایی بودن هر کدام در حوزه مناطق حاشیه‌نشین کلان‌شهر مشهد در همین راستای متغیرها شناسایی شدند.

۶- نتیجه گیری

امروزه کیفیت زندگی شهری، کلیدی‌ترین مفهوم در برنامه‌ریزی شهری است. بر این اساس برنامه‌ریزان در بیشتر کشورهای توسعه یافته به دنبال نمایش سطوح کیفیت زندگی در مناطق جغرافیایی مختلف هستند تا در نواحی که از نظر شاخص‌های مورد بررسی محروم‌ترند، راهکارهای مناسبی برای بهبود کیفیت زندگی بیابند و پیامد توسعه شهرنشینی شتابان ظهور شهرهای بزرگ و در کنار آن، ایجاد و توسعه محلات حاشیه‌نشین شده است. بی توجهی به مناطق حاشیه‌نشین شهری زمینه بروز بسیاری از نارضایتی امکانات و خدمات شهری، مشارکت پایین در تصمیم‌گیری‌های شهری، افزایش نابرابری‌های اجتماعی، اقتصادی و احساس عدم تعلق به شهر در بین ساکنان را فراهم خواهد نمود، از نظر روند توسعه شهری می‌تواند بر جنبه‌های زیست‌محیطی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی با تهدیدات اساسی مواجه سازد.

با توجه به چالش‌ها و مشکلات جدی پیش روی این محلات الزام هست که در رفع و حل این مشکلات اقدامات جدی به عمل آوریم و به خواسته‌ها، نیازهای ساکنان این مناطق به عنوان شهروند توجه کنیم؛ زیرا وجود فقر می‌تواند بر جاذبه‌های زندگی شهری نارضایتی‌های عمیق را در بین اقشار این ساکنین ایجاد کند بر این اساس رویکرد توانمندسازی محلات حاشیه‌نشین با تاکید بر به کارگیری ظرفیت‌ها و دارایی‌های اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی، زیست‌محیطی و غیره، به کارگیری رویکرد انسان مدارانه در حل مسائل و مشکلات محلات حاشیه‌نشین تاکید دارد.

و در این پژوهش با استفاده از ضریب آلفا کرونباخ میزان پایایی و روایی متغیر را مورد سنجش قرار دادیم و همچنین برای انتخاب شهروندان از نمونه‌گیری تصادفی فرمول کوکران ۳۸۴ نفر بوده است استفاده گردید که در فرمول قرار داده شد تعداد افرادی که در این موضوع صاحب تخصص هستند کم است و ما نمونه‌ای از اساتید دانشگاه، تعدادی از مدیران شهری، تعدادی از کارشناسان را انتخاب نمودیم حداکثر ۳۰ نفر را برای این کار انتخاب نمودیم. سپس براساس آزمون تی تک نمونه‌ای به منظور مشخص شدن میانگین‌های هر یک از مولفه‌های تحقیق به تفکیک ابعاد و شاخص‌های تحقیق، بر طبق طیف پنج گزینه ای لیکرت (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) محاسبه شده است همان‌طور که از نتایج به دست آمده نشان داد بیش‌ترین میانگین به دست آمده در بعد پیامدهای اجتماعی افراد مناطق حاشیه‌نشین است که با مقدار ۳/۷۳ درصد و کم‌ترین مقدار آن ۲/۰۳ است که مرتبط به اقدامات شهروندان برای مدیریت فضای شهری خواهد بود هم‌چنین براساس نتایج به دست آمده از آزمون تی تک نمونه‌ای مشخص گردید که میزان معناداری در پارامترهای پژوهش کمتر از سطح معناداری ۰/۰۰۵ می‌باشد که نشان از عدم وجود تفاوت معناداری بین پارامترهای تحقیق دارد و دارای ضریب انحراف معیار یک نواخت است.

نهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

و مهم‌ترین پارامترها، میزان اجرایی بودن و یا عدم اجرایی بودن هر کدام در حوزه مناطق حاشیه‌نشین کلان‌شهر مشهد شناسایی شد که پس از نرمال کردن و استانداردسازی، متغیرهای که در وضعیت‌های مختلف شناسایی شدند و در قالب پیشنهادات راهکارهایی لازم آرایه شد و به اجرا در آمد.

هم‌چنین به منظور ارتقاء کیفیت مناطق حاشیه‌نشین براساس یافته‌های به دست آمده پیشنهادهای به شرح زیر ارائه شده است: افزایش بهره‌مندی حاشیه‌نشینان از شبکه‌های زیر بنایی، خدمات شهری، آموزشی و ...

ایجاد و احداث خانه‌های مسکونی اجاره‌ای ارزان قیمت برای اقشار کم درآمد.

تقویت شهرهای میانی و کوچک استان و تخصیص بودجه‌های عمرانی بیشتر به آنها، زیرا موجب جذب تعداد زیادی از مهاجران روستایی خواهد شد و از شدت مهاجرت و مشکلات مرتبط با حاشیه نشینی کاسته می‌گردد.

در سطح کلان دلیل عمده مهاجرت‌ها به شهرها باید پیدا گردد.

تدارک اقدامات تشویقی در جهت مدیریت و نگهداری اجتماع محلی.

برنامه‌ریزی اجتماعی و فرهنگی، درازمدت و کوتاه مدت توسط مسئولان و برنامه‌ریزان به منظور ارتقاء فرهنگ حاشیه‌نشینان و جذب مشارکت آنان در نظام شهری.

ساخت یا سازماندهی امکانات محله‌ای چون مراکز بهداشتی، خانه‌های بهداشتی، فضای سبز

منابع:

- ۱- امیر فخریان، مصطفی، رهنما، محمد رحیم، آقاجانی، حسین، الویت‌بندی نیاز به خدمات بهداشتی درمانی محلات حاشیه‌نشین شهر مشهد، مجله آمایش جغرافیایی فضا، فصلنامه علمی- پژوهشی دانشگاه گلستان، سال دوم، شماره مسلسل ششم زمستان ۱۳۹۶
- ۲- رضایی، میثم، بلاغی، رسول، شمس‌الدینی، علی، ماندنی، سعید، ارزیابی تحلیل ابعاد اجتماعی حاشیه‌نشینان در کلان‌شهر (مطالعه موردی: محلات حاشیه‌نشین شهر شیراز، فصلنامه جغرافیایی سرزمین علمی- پژوهشی، سال سیزدهم، شماره ۶۴، زمستان ۱۳۹۵
- ۳- رفیعی مهر، حسین، زیاری، کرامت‌الله، ارزیابی کیفیت زندگی شهری و بافت حاشیه‌نشینان مورد شناسی: محله حصار همدان، مجله جغرافیا و آمایش شهری، شماره ۲۳، صص ۲۱۴-۱۹۹، ۱۳۹۶
- ۴- زیوری، شهرزاد، تاملی بر حاشیه‌نشینان و اثرگذاری آن بر ابعاد اجتماعی (با تاکید بر شهر همدان)، صص ۷۶-۵۱، ۱۳۹۳
- ۵- شکوهی، محمد، شیرازی، علی، بررسی عوامل موثر بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه غیر رسمی پنج تن آل عبا (التیمور مشهد)، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره بیست و یکم، ۱۳۹۲
- ۶- عنابستانی، علی اکبر، عنابستانی، زهرا، راهبردی کالبدی کنترل حاشیه‌نشینان در شهر سبزوار، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال اول، شماره اول، صص ۸۴-۶۵، ۱۳۸۹
- ۷- فتح‌زاده، حیدر، زاهدزاهدانی، سعید، برنامه‌ریزی راهبردی به منظور توانمندسازی محلات حاشیه‌نشین احمدآباد، دره‌سی تبریز، فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، سال چهارم، شماره ۶، صص ۸۸-۶۱، ۱۳۹۴
- ۸- قیداری، حمدالله، صادقی، فخری، قسمتی، لیلا، راهکارهای راهبردی کنترل رشد حاشیه در مناطق شهری مطالعه موردی: شهرستان بناب، مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال اول، شماره ۱، پاییز و زمستان ۱۳۹۳
- ۹- لادن، علیرضا، رزقی شیرسوار، هادی، دلایل حاشیه‌نشینان در کلان‌شهر تهران، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، سال اول، شماره سوم زمستان ۱۳۸۸
- ۱۰- نصرافهانی، رضا، صفاری، بابک، غفاریان، سارا، بررسی علل اقتصادی حاشیه‌نشینان (مطالعه موردی: شهر اصفهان)، فصلنامه اقتصاد شهری، سال اول، شماره اول، ۱۳۹۵
- ۱۱- نقدی، اسدالله، صادقی، رسول، حاشیه نشینی چالش‌های فراروی توسعه پایدار شهری (با تاکید بر شهر همدان)، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره ۲۰